

בושה ועזות דקדושה / לע"נ ציון שאוליאן ז"ל

אבות ה, כ - יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים הוא היה אומר עז פנים לגיהנם ובשת פנים לגן עדן

אבות ב, ה - הוא היה אומר אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד ולא הביישן למד ולא הקפדן מלמד ולא כל המרבה בסחורה מחכים ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש.

במנות עט, א - אמר, שלשה סימנים יש באומה זו: הרחמנים, והביישנים, וגומלי חסדים; רחמנים, דכתיב: ונתן לך רחמים ורחמך והרבך; ביישנים, דכתיב: בעבור תהיה יראתו על פניכם; גומלי חסדים, דכתיב: למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו וגו', כל שיש בו שלשה סימנים הללו ראוי להדבק באומה זו.

ביצה כה, ב - תנא משמיה דרבי מאיר: מפני מה נתנה תורה לישראל - מפני שהן עזין. תנא דבי רבי ישמעאל: מימינו אש דת למו, אמר הקדוש ברוך הוא: ראויין הללו שתנתן להם דת אש. איכא דאמרי: דתיהם של אלו אש, שאלמלא (לא) נתנה תורה לישראל אין כל אומה ולשון יכולין לעמוד בפניהם. והיינו דאמר רבי שמעון בן לקיש: שלשה עזין הן: ישראל באומות, כלב בחיות, תרנגול בעופות. ויש אומרים: אף עז בבהמה דקה, ויש אומרים: אף צלף באילנות.

נדרים כ, א - תניא: בעבור תהיה יראתו על פניכם - זו בושה, לבלתי תחטאו - מלמד שהבושה מביאה לידי יראת חטא; מיכן אמרו: סימן יפה באדם שהוא ביישן. אחרים אומרים: כל אדם המתבייש לא במהרה הוא חוטא, ומי שאין לו בושת פנים - בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני.

בראשית פרק ב, כה - וַיְהִי שְׁנֵיהֶם עֲרוּמִים הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ וְלֹא יִתְבָּשְׁשׁוּ:

רש"י הירש בראשית פרק ב - "בוש" = להתבייש; ומכאן "בושש" בלשון פעל: לאחר; "בושש לבוא": אנשים ציפו לו, אך הוא לא בא. "בושש" היא צורה פעילה, ומשמעותה: להכזיב תוחלת; ואילו "בוש" בלשון קל הוא פעל עומד, ומשמעותו: לחוש אכזבה. אך זהו ביסודו רגש הבושה: המתבייש מאוכזב מעצמו; הוא תלה תקוות בעצמו, - אך תקוותיו הכזיבו. אם אדם חש שלא השיג את מעלתו ולא הגיע לדרגה הנדרשת ממנו, כי אז הרי הוא מתבייש. בחסד ה' על האדם הוא נתן בלבו את רגש הבושה. גלוי וידוע לפניו, שלא תמיד האדם מתאים לייעודו; משום כך נטע בו את רגש הבושה, המודיעו תמיד את נחיתות עצמו. כך נעשה האדם אפטרופוס ושומר לעצמו. הבושה קרובה לענוה ולצניעות, שאף הן קרויות "בושה": "סימן יפה באדם שהוא ביישן" (נדרים כ ע"א). הענו מכיר, שאין הוא מתאים לאידיאל, בו צייר לו את עצמו. כך הפקיד הקדוש ברוך הוא את האדם בידי עצמו; לכל אחד מסר את האידיאל, שעל פיו ידון את עצמו. ידיעת האידיאל הוא המצפון; ופסק דינו המחייב של המצפון - הוא הבושה.

המצב המקורי של הזוג הראשון מתואר כאן בפסוק קצר: ויהיו שניהם ערומים האדם ואשתו ולא יתבוששו. אין הוא אומר: "ולא התבוששו", אלא: "ולא יתבוששו". פירושו אולי: לא היה עליהם להתבייש. כל עוד היו שניהם בבחינת "אדם" ושניהם "בשר אחד", כל עוד עבדו כגוף אחד לרוח אחת ולא יחיד ומיוחד, כל עוד היו ראויים לצלם האלהים ברוחם וגם בגופם, - עדיין היו טהורים וקדושים ברוחם וגם בגופם; הכוחות הרוחניים והגשמיים - שניהם ניתנו להם מידי ה', למען ימלאו בשניהם את ייעודם כאדם. יגשים האדם את שאיפתו - הרוחנית או גם הגשמית, - כל עוד לא יעבור את הגבול, שה' קבע לשתיהן, אל לו להתבייש לא בזו ולא בזו. גופו הטהור של האדם, הגשמיות שקיבלה עול מוסר, - אין קדושתם פחותה מקדושת הרוח. המעלה המוסרית הנדרשת בתורה תלויה בעיקרה בקדושת הגוף, - לבל נעבור את גבול הקודש גם בסיפוק תאות היצר ולבל ניבוש בערות גופנו. אך משאדם משתעבד להנהגת יצרו, אינו משתדל להעלות את החושניות לגבול הקודש, אלא היפוכו של דבר: החושניות הורידה את קדושתו לגבולה, - מיד הוא מתבייש בערות גופו. רגש זה הוא השומר הנאמן של המוסריות; הוא קול ה' אל האדם שסר ממעלתו; הוא מזהיר את האדם להיות אדון על גופו ולהישאר אדון על גופו, - למען יתעלה בחירות אל מעלת ייעודו ברוחו וגם בגופו. כל עוד לא הורידה החושניות את האדם ממעלת חירותו הטהורה, - עדיין הורשו שניהם להיות ערומים, ולא היה עליהם להתבייש.

והנה, הכתוב חוזר ומדגיש: "ויהיו שניהם ערומים, האדם ואשתו". שניהם היו ערומים, ולא היה עליהם להתבייש. כך למדנו הכתוב את שויון האיש לאשה - לא רק מבחינה גופנית, אלא גם מבחינה רוחנית. שניהם נצטוו בשוה - להיות טהורים, מוסריים וקדושים. הדור כולו חולה, אם אין שני המינים שואפים כאחד - להיטהר בטהרת היסוד. המין האנושי חולה, אם נערים וגברים מורים היתר לעצמם בתוקף הנעורים והגבריות; אם נערים וגברים מרשים לעצמם - את מה שאין להרשות לנערה ולאשה. אות ברית קודש חתומה על גופו של האיש, ובצדו אזהרה: "התהלך לפני והיה תמים" (בראשית יז, א), לאמר: הקדוש ברוך הוא דורש תום וטוהר מן האיש, - כדרך שהוא דורש מן האשה.

מידת הבושה/המשך

שמונה קבצים א, תקצד - להשוות סיפור מעשה בראשית עם החקירות האחרונות הוא דבר נכבד. אין מעצור לפרש פרשת אלה תולדות השמים והארץ, שהיא מקפלת בקרבה עולמים של שנות מליונים, עד שבא אדם לידי קצת הכרה שהוא נבדל כבר מכל בעה"ח, וע"י איזה חזיון נדמה לו שצריך הוא לקבע חיי משפחה בקביעות ואצילות רוח, ע"י יחוד אשה שתתקשר אליו יותר מאביו ואמו, בעלי המשפחה הטבעיים. התרדמה תוכל להיות חזיונית, וגם היא תקפל איזה תקופה, עד בישול הרעיון של עצם מעצמי ובשר מבשרי. והודיע הכתוב שקדושת המשפחה קדם להבושה הנימוסית בזמן, וכן במעלה, שאחר ההתעוררות מהתרדמה הוחלט דבר זאת הפעם, ומ"מ היו שניהם ערומים ולא יתבוששו. ולמדנו, שלא רק עבירה נמוסית היא פרצת העריות, שפורצים בה כשאין רואה, ועין נואף שמרה נשף, אלא דבר עמוק מוטבע בשורש נשמתו של אדם, שחוטאו חומס נפשו, והפורש מהם נקרא קדוש בעצם.

בושה ומחילת חטאים

ברכות יב, ב - ואמר רבה בר חיננא סבא משמיה דרב: כל העושה דבר עבירה ומתבייש בו - מוחלין לו על כל עונותיו, שנאמר: למען תזכרי ובשת ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלמתך בכפרי לך לכל אשר עשית נאם ה' אלהים. - דילמא צבור שאני? - אלא, מהכא: ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אתי, ויאמר שאול צר לי מאד ופלשתים נלחמים בי וה' סר מעלי ולא ענני עוד גם ביד הנביאים גם בחלמות ואקראה לך להודיעני מה אעשה, ואילו אורים ותומים לא קאמר - משום דקטליה לנוב עיר הכהנים. ומנין דאחילו ליה מן שמיא - שנאמר (ויאמר שמואל אל שאול מחר) [ומחר] אתה ובניך עמי, ואמר רבי יוחנן: עמי - במחיצתי. ורבנן אמרי, מהכא: והוקענום לה' בגבעת שאול בחיר ה', יצתה בת קול ואמרה: בחיר ה'.

רמב"ם הלכות תשובה פרק ז הלכה ח - בעלי תשובה דרכן להיות שפלים וענוים ביותר, אם חרפו אותן הכסילים במעשיהם הראשונים ואמרו להן אמש היית עושה כך וכך ואמש היית אומר כך וכך, אל ירגישו להן אלא שומעין ושמחים ויודעין שזו זכות להם, שכל זמן שהם בושים ממעשיהם שעברו ונכלמים מהן זכותם מרובה ומעלתם מתגדלת, וחטא גמור הוא לומר לבעל תשובה זכור מעשיך הראשונים או להזכירן לפניו כדי לביישו, או להזכיר דברים וענינים הדומין להם כדי להזכירו מה עשה, הכל אסור ומוזהר עליו בכלל הונית דברים שהזהירה תורה עליה שנאמר ולא תונו איש את עמיתו.

שמונה קבצים ו, נט - הבושה שמתבישים בפנימיות הלב מפני החטא, אע"פ שהיא דבר שבטבע, מ"מ יש בה קצת כפרה. וכשמימים הלב להרחיב את הבושה, כל מה שהיא מתרחבת הרי היא מרחבת את חוג הסליחה על כל החטאים כולם. כי הרי הם שייכים זה לזה בתוכן של עבירה גוררת עבירה, וא"כ המתביש מאחד מחטאיו - מכולם הוא מתבייש, והרי התשובה של יראת ד', שהיא הבושה, מתפשטת על כל שעור קומתו, ומתכפר לו בזה אפילו מחטאים דבעינן בהו תשובה רבתא דחזיא לחפאה על כל עובדוהי.

ר' צדוק הכהן מלובלין - צדקת הצדיק אות נז - העגמת נפש שיש לאדם על עבירות שעשה הם ממש יסורי גיהנום על אותה עבירה, ולכן אמרו בסוף פרק קמא דברכות (י"ב ב) דהמתבייש בה מוחלין לו כי כבר סבל עונש גיהנום. ומי שזוכה מן השמים מזכירים לו בכל עת עבירות שעשה ומתמרמר עליהם עד שסובל שיעור גיהנום המגיע לו על זה בעולם הזה, וזהו הפרעון מן העבירות שנפרעים מן הצדיקים בעולם הזה כי בעונשי עולם הזה ממש יש משפטים אחרים כמו שאמרו ז"ל (מועד קטן כ"ח א) חיי בני ומזוני לא בזכותא תליא מילתא אלא במזלא:

שמונה קבצים ו, רעב - כשמתגברת היראה החיצונה צריכים לרוממה ע"י שני דרכים, להעלותה ליראת הרוממות, ומתחילה להחליפה ביראה של בושה, שהיא אינה כ"כ קודרת כיראת עונש פשוטה והיא יותר מתוקנת וכוללת כקרבה את כל התוכן והאמת של יראת העונש. ובזה האדם מתמתקת ומתעלה לאהבה.

